

Trzydziesta rocznica obrad Okrągłego Stołu

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 11 stycznia 2018 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Trzydzieści lat temu – 6 lutego 1989 roku – rozpoczęły się obrady Okrągłego Stołu, będące elementem procesu, który ostatecznie doprowadził do transformacji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w Rzeczpospolitą Polską. Rozmowy między stroną rządową a opozycyjną toczyły się przez dwa miesiące, do 5 kwietnia 1989 roku, w trzech głównych zespołach negocjacyjnych (gospodarki i polityki społecznej, reform politycznych oraz pluralizmu związkowego). Ich efektem były decyzje dotyczące między innymi przeprowadzenia kwotowych wyborów do Sejmu, utworzenia instytucji Senatu oraz urzędu Prezydenta PRL, a także zmian w prawie umożliwiających opozycji dostęp do mediów oraz oficjalną rejestrację „Solidarności”. Wydarzenie to stało się istotnym składnikiem mitu założycielskiego demokratycznego państwa polskiego.

W rocznicę obrad Okrągłego Stołu sprawdziliśmy, jak Polacy pamiętają to wydarzenie i jak oceniają je z perspektywy trzydziestu lat¹. Przed pięcioma laty pisaliśmy, że wraz z upływem czasu opinie dotyczące tego wydarzenia zmieniają się². Jak więc zmieniły się przez kolejne pięć lat? Czy narracja historyczna jest już w większym stopniu ustalona i jednoznaczna?

ZNACZENIE OKRĄGŁEGO STOŁU

Trzeba przede wszystkim zaznaczyć, że zmienia się postrzeganie symbolicznej wagi rozmów prowadzonych między stroną rządową a opozycyjną w pierwszych miesiącach 1989 roku. Jeszcze dziesięć lat temu 40% badanych, których prosiliśmy o wskazanie momentu wyznaczającego koniec komunizmu w Polsce, wybierało właśnie rozmowy przy Okrągłym Stole. Obecnie odsetek ten jest wyraźnie niższy – wynosi 22%. Wzrosło z kolei znaczenie przypisywane wyborom parlamentarnym z roku 1991. W 2009 roku za koniec komunizmu w Polsce było skłonne uznać je 9% respondentów, a dziś – aż 25%. W tegorocznym badaniu była to najczęściej wybiera odpowiedź spośród wszystkich, które proponowaliśmy ankietowanym.

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (344) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich face-to-face wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 10–17 stycznia 2019 roku na liczącej 928 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

² Zob. komunikat CBOS „Dwudziesta piąta rocznica obrad Okrągłego Stołu”, luty 2014 (oprac. K. Pankowski).

RYS. 1. O jakim wydarzeniu można powiedzieć, że wyznacza koniec ustroju komunistycznego w Polsce?

Można powiedzieć, że postrzeganie końca ustroju komunistycznego w Polsce zmienia się z czasem: rośnie symboliczna rola wyborów z 1991 roku, a maleje – obrad Okrągłego Stołu.

Te dwa wydarzenia, stanowiące początek i koniec procesu formalnego oddawania władzy przez partię komunistyczną, zdecydowanie dominują w społecznej pamięci tego okresu. Inne momenty wybierane są zdecydowanie rzadziej. Relatywnie wielu z tych respondentów, którzy nie wskazali ani obrad Okrągłego Stołu, ani wyborów parlamentarnych z roku 1991, skłaniało się ku wyborowi Lecha Wałęsy na prezydenta (11%) oraz ku powołaniu rządu Tadeusza Mazowieckiego (9%) jako momentom kluczowym. Najrzadziej wybierano wybory z 4 czerwca 1989 roku (7%), rozwiązanie PZPR (4%) oraz przyjęcie „planu Balcerowicza” (1%).

Co istotne, opinie w tej kwestii nie są powiązane w istotny sposób z wiekiem badanych – odpowiedzi starszych i młodszych respondentów niewiele się różnią. Nie różnicuje ich także znacząco źródło, z którego czerpią oni swoją wiedzę o tym okresie. Może to sugerować, że zmiana w postrzeganiu roli obrad Okrągłego Stołu i pierwszych w pełni demokratycznych wyborów nie jest związana z przechodzeniem tych wydarzeń do sfery oficjalnej pamięci historycznej.

Istnieje natomiast pewien związek między znaczeniem przypisywanym konkretnym wydarzeniom a pozycją światopoglądową badanych. Ankietowani deklarujący poglądy lewicowe znacząco częściej niż inni wskazują na powołanie rządu Tadeusza Mazowieckiego jako moment końca komunizmu

(18%). Z kolei zwolennicy prawicy częściej niż inni respondenci wybierają wybory parlamentarne z roku 1991 (39%). Deklarowane poglądy polityczne nie wpływają jednak znacząco na częstość wskazań obrad Okrągłego Stołu.

TABELA 1

O jakim wydarzeniu można powiedzieć, że wyznacza koniec ustroju komunistycznego w Polsce?	Poglądy polityczne		
	lewica	centrum	prawica
	w procentach		
Obrady Okrągłego Stołu wiosną 1989 roku	29	31	28
Wybory parlamentarne (tzw. kontraktowe) 4 czerwca 1989 roku	10	11	7
Powołanie rządu Tadeusza Mazowieckiego we wrześniu 1989 roku	18	11	8
Przyjęcie przez Sejm założeń reformy gospodarczej zwanej „planem Balcerowicza” w grudniu 1989 roku	3	0	1
Rozwiązanie PZPR w styczniu 1990 roku	6	4	6
Ustąpienie gen. Wojciecha Jaruzelskiego i wybór Lecha Wałęsy na prezydenta w 1990 roku	11	14	11
Pierwsze całkowicie demokratyczne wybory do Sejmu i Senatu w 1991 roku	24	29	39

W tabeli nie uwzględniono odpowiedzi „Trudno powiedzieć” oraz odmów odpowiedzi

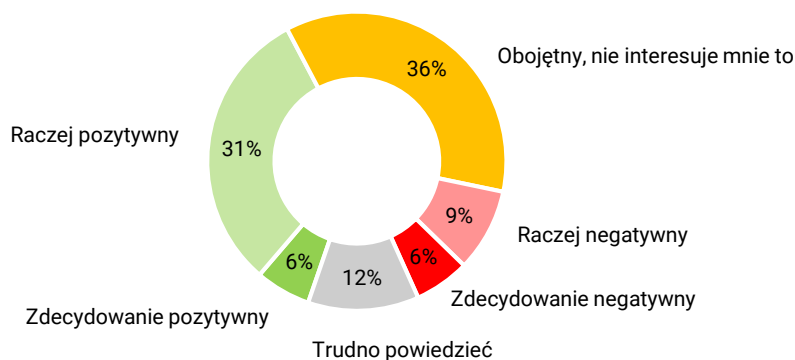
STOSUNEK DO POROZUMIEŃ OKRĄGŁEGO STOŁU

Deklarowany przez badanych stosunek do porozumień zawartych przy Okrągłym Stole nie zmienił się znacząco w ciągu ostatnich dziesięciu lat. Obecnie 37% respondentów określa swój stosunek do tych wydarzeń jako pozytywny, niemal tyle samo (36%) jako obojętny, a 15% – jako negatywny.

Warto zauważyć, że respondenci rzadko deklarują zdecydowanie pozytywny lub zdecydowanie negatywny stosunek (po 6%) – przeważają oceny bardziej umiarkowane.

CBOS

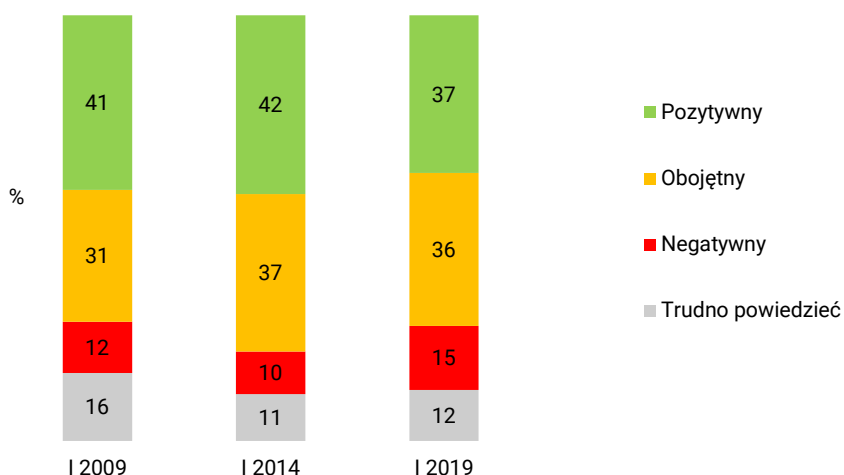
RYS. 2. Jaki jest dziś Pana(i) stosunek do porozumień zawartych przy Okrągłym Stole?

W porównaniu do badań sprzed dziesięciu i pięciu lat, w których zadaliśmy identyczne pytanie, można zauważyć bardzo niewielki spadek ocen pozytywnych (o 5 punktów procentowych w stosunku do 2014 roku), a wzrost negatywnych (o 5 punktów w stosunku do roku 2014).

CBOS

RYS. 3. Jaki jest dziś Pana(i) stosunek do porozumień zawartych przy Okrągłym Stole?

Na jakiej podstawie badani wyrabiają sobie opinię o tych wydarzeniach? Największa część z nich twierdzi, że ich wiedza dotycząca obrad Okrągłego Stołu pochodzi przede wszystkim z mediów – radia, telewizji, gazet (30%) – lub z własnych wspomnień z tego okresu (28%). Jedna piąta (21%) deklaruje, że informacje czerpie głównie ze szkoły. Wyraźnie rzadziej jako główne źródło wiedzy wskazywane są opowieści rodziny lub znajomych (8%), internet (4%) lub opracowania historyczne (4%).

CBOS

RYS. 4. Skąd przede wszystkim pochodzi Pana(i) wiedza dotycząca obrad Okrągłego Stołu?

Stosunek do obrad Okrągłego Stołu jest do pewnego stopnia powiązany z rodzajem źródeł, z których pochodzi wiedza badanych o tych wydarzeniach³. Najwyraźniej jest to widoczne w przypadku respondentów deklarujących stosunek obojętny, których odsetek wśród osób posiadających własne wspomnienia z tego okresu jest wyraźnie niższy od średniej (wynosi 24%, przy średniej 36%), a wśród czerpiących wiedzę ze szkoły, mediów lub internetu – wyższy (odpowiednio 47%, 41% i 46%).

Niezależnie od źródła wiedzy, oceny pozytywne wyraźnie przeważają nad negatywnymi (wyjątkiem są osoby czerpiące informacje z opracowań historycznych). Warto także zwrócić uwagę, że oceny negatywne najrzadziej występują wśród tych badanych, którzy swoją wiedzę czerpią przede wszystkim ze szkoły.

TABELA 2

Skąd przede wszystkim pochodzi Pana(i) wiedza dotycząca obrad Okrągłego Stołu?	Stosunek do Okrągłego Stołu			
	pozytywny	obojętny	negatywny	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Z własnych wspomnień z tego okresu	47	24	22	7
Z opowieści rodziny, znajomych	32	39	12	17
Ze szkoły	37	47	4	12
Z radia, telewizji, gazet	36	41	12	10
Z internetu*	34	46	20	0
Z książek, opracowań historycznych*	40	11	46	3

* Ze względu na niską liczebność tych kategorii w próbie, wyniki, które ich dotyczą, trzeba traktować ostrożnie

Warto też przyjrzeć się zróżnicowaniu stosunku badanych do Okrągłego Stołu w zależności od wieku⁴. Wśród respondentów mających obecnie nie więcej niż 37 lat zdecydowanie najczęstszą postawą jest obojętność (47%). Są to osoby, które w 1989 roku były małymi dziećmi, nie więcej niż siedmioletnimi, i zapewne nie posiadają z tego okresu wyrazistych wspomnień. Wiedzę czerpią najczęściej ze szkoły.

Badani w wieku od 38 do 55 lat (a więc ci, którzy trzydzieści lat temu byli starszymi dziećmi lub młodymi ludźmi) swoją ocenę, najczęściej pozytywną, opierają na informacjach z przekazów medialnych, ale także częściowo na własnych wspomnieniach.

Respondenci, którzy w 1989 byli już dorosłymi ludźmi, wiedzę o tych wydarzeniach czerpią najczęściej z własnego doświadczenia z tamtego okresu. Ci, którzy obecnie mają od 56 do 70 lat, Okrągły Stół najczęściej oceniają pozytywnie (47%), a najrzadziej ze wszystkich grup wiekowych mają do niego stosunek obojętny (27%). Z kolei najstarsi badani (powyżej 70 roku życia) są najbardziej

³ Jest to korelacja istotna na poziomie istotności $p < 0,01$ (współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,19).

⁴ Do wyodrębnienia kategorii wieku użyto modułu *IBM SPSS Decision Trees*.

ambiwalentnie nastawieni do wydarzeń z 1989 roku – odsetki respondentów nastawionych pozytywnie, obojętnie i negatywnie są wśród nich najbardziej zbliżone.

TABELA 3

Wiek	Stosunek do Okrągłego Stołu			
	pozytywny	obojętny	negatywny	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Do 37 lat obecnie, czyli do 7 lat w 1989 r.	29	47	8	16
Od 38 do 55 lat obecnie, czyli od 8 do 25 lat w 1989 r.	41	35	13	11
Od 56 do 70 lat obecnie, czyli od 26 do 40 lat w 1989 r.	47	27	20	5
Powyżej 70 lat obecnie, czyli powyżej 40 lat w 1989 r.	31	32	24	13

TABELA 4

Skąd przede wszystkim pochodzi Pana(i) wiedza dotycząca obrad Okrągłego Stołu?	Wiek			
	do 37 lat obecnie, czyli do 7 lat w 1989 r.	od 38 do 55 lat obecnie, czyli od 8 do 25 lat w 1989 r.	od 56 do 70 lat obecnie, czyli od 26 do 40 lat w 1989 r.	powyżej 70 lat obecnie, czyli powyżej 40 lat w 1989 r.
	w procentach			
Z własnych wspomnień z tego okresu	0	23	54	54
Z opowieści rodziny, znajomych	14	9	3	1
Ze szkoły	50	16	2	0
Z radia, telewizji, gazet	13	38	36	37
Z internetu	10	4	1	0
Z książek, opracowań historycznych	6	6	1	2
Z innych źródeł	1	1	1	2
Trudno powiedzieć	5	2	2	4

Młodszy ludzie częściej niż starsi są obojętnie nastawieni do obrad Okrągłego Stołu. Co zrozumiałe, osobiste doświadczenia z tego okresu sprzyjają zaangażowaniu i zajęciu wyrazistego stanowiska. Może to sugerować, że w przyszłości poziom obojętności wobec tych wydarzeń będzie coraz wyższy, wraz z ich przechodzeniem ze sfery polityki do obszaru historii.

Interesujące okazuje się także powiązanie deklarowanego stosunku do Okrągłego Stołu z polityczną autodefinicją badanych⁵. Najbardziej pozytywnie do tych wydarzeń nastawieni są obecnie zwolennicy lewicy, a respondenci deklarujący poglądy centrowe najczęściej wyrażają wobec nich obojętność.

⁵ Jest to korelacja istotna na poziomie istotności $p < 0,01$ (współczynnik korelacji Pearsona wynosi 0,261).

Najbardziej krytyczni wobec obrad Okrągłego Stołu są zwolennicy prawicy, chociaż nawet wśród nich opinie pozytywne nieznacznie przeważają nad negatywnymi.

TABELA 5

Poglądy polityczne	Stosunek do Okrągłego Stołu			
	pozytywny	obojętny	negatywny	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Lewica	59	31	9	2
Centrum	41	42	8	9
Prawica	33	29	29	8
Trudno powiedzieć	23	46	3	27

TABELA 6

Preferencje partyjne	Stosunek do Okrągłego Stołu			
	pozytywny	obojętny	negatywny	Trudno powiedzieć
	w procentach			
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	24	33	31	12
Platforma Obywatelska RP	67	24	4	5
Polskie Stronnictwo Ludowe	45	37	14	4
Kukiz'15	42	46	12	0
Trudno powiedzieć, jeszcze nie wiem, waham się	41	40	5	14

Znajduje to także przełożenie na zróżnicowanie poglądów potencjalnych wyborców największych partii politycznych. Warto zwrócić uwagę szczególnie na ponadprzeciętny entuzjazm zwolenników Platformy Obywatelskiej wobec obrad Okrągłego Stołu, a także na krytycyzm sympatyków Prawa i Sprawiedliwości.

OCENA USTALEŃ OKRĄGŁEGO STOŁU

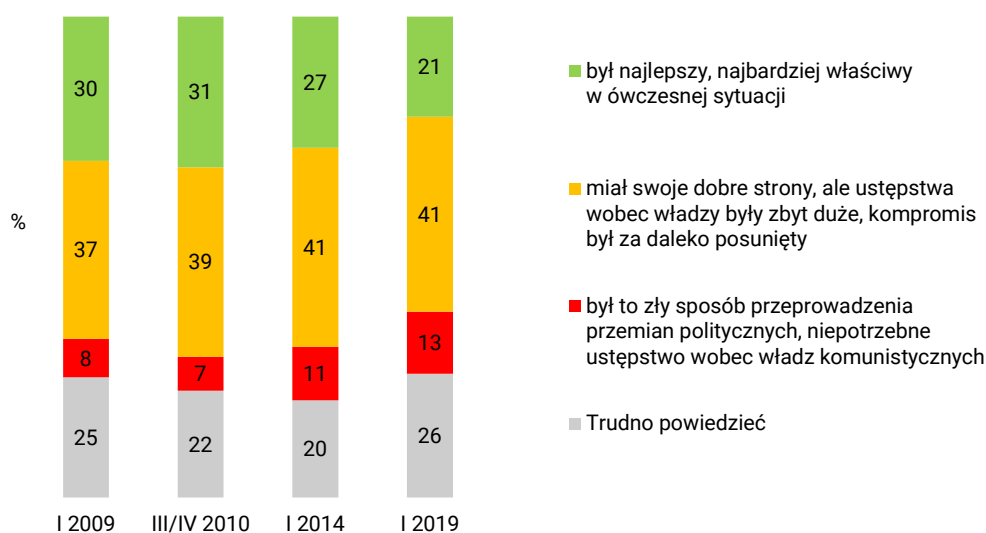
Poza ogólnym stosunkiem do obrad Okrągłego Stołu, pytaliśmy badanych także o bardziej konkretne oceny zawartych tam porozumień między stroną rządową a opozycją.

Interesowało nas, czy – zdaniem respondentów – wynegocjowany przy Okrągłym Stole sposób przeprowadzenia przemian politycznych był najlepszym możliwym w ówczesnej sytuacji. Podobnie jak w poprzednich pomiarach, także obecnie badani najczęściej uważają, że miał on swoje dobre strony, ale ustępstwa wobec władzy były zbyt duże (takiego zdania jest 41% spośród nich). W porównaniu do badań sprzed dziesięciu i pięciu lat zmalał natomiast odsetek osób przekonanych, że uzyskany kompromis był najlepszym możliwym rozwiązaniem (obecnie twierdzi tak 21% respondentów). Za to nieco większa część badanych niż wcześniej jednoznacznie źle ocenia sposób przeprowadzenia

przemian politycznych i uznaje go za niepotrzebne ustępstwo wobec władz komunistycznych. Wciąż jest to jednak relatywnie mało popularna opinia (13%).

CBOS

RYS. 5. Czy, Pana(i) zdaniem, przyjęty przy Okrągłym Stołe sposób przeprowadzenia przemian politycznych w Polsce:

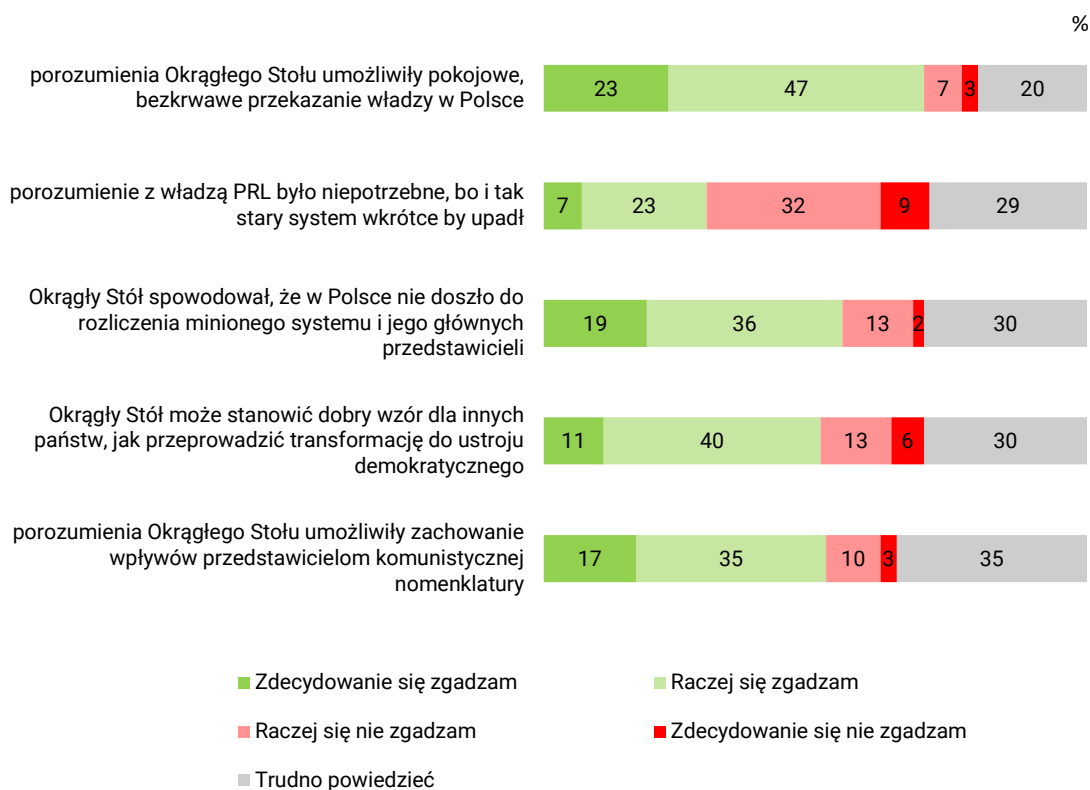
Przedstawiliśmy badanym także pięć stwierdzeń dotyczących obrad Okrągłego Stołu, prosząc, by ustosunkowali się do nich – zgodzili z nimi lub nie zgodzili.

Ponad dwie trzecie respondentów (70%) zgadza się, że porozumienia Okrągłego Stołu umożliwiły pokojowe, bezkrwawe przekazanie władzy w Polsce – przeciwnego zdania jest jedynie co dziesiąty. Połowa badanych (51%) uważa także, że Okrągły Stół może stanowić dobry przykład dla innych państw, jak przeprowadzić transformację do ustroju demokratycznego.

Znaczna część badanych zgadza się jednak również z krytycznymi opiniami dotyczącymi tych wydarzeń. Nieco ponad połowa uważa, że w wyniku Okrągłego Stołu w Polsce nie doszło do rozliczenia minionego systemu i jego głównych przedstawicieli (55%), a także iż porozumienia te umożliwiły zachowanie wpływów przedstawicielom komunistycznej nomenklatury (52%).

Relatywnie niewielki odsetek respondentów (30%) zgadza się z tezą, że porozumienie z władzą PRL było niepotrzebne, bo stary system i tak wkrótce by upadł. Przeciwnego zdania jest 41% badanych.

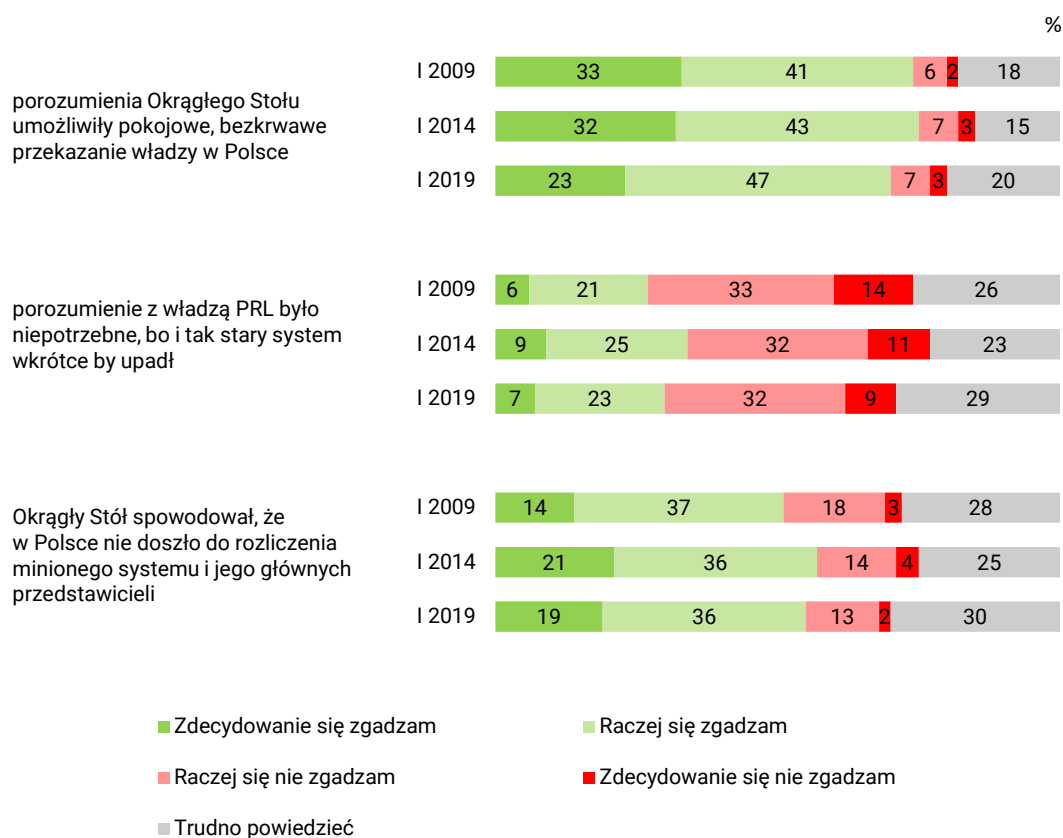
RYS. 6. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie z opinią, że:

W porównaniu do pomiarów z lat ubiegłych można zauważyć niewielki spadek poziomu przekonania, że porozumienia Okrągłego Stołu umożliwiły pokojowe, bezkrwawe przekazanie władzy w Polsce. Jest to połączone z niewielkim wzrostem odsetka osób nie potrafiących odnieść się do tej kwestii (wybierających odpowiedź „trudno powiedzieć”).

Także w przypadku dwóch innych stwierdzeń, o które pytaliśmy wcześniej (dotyczących zasadności porozumienia z władzą PRL w ówczesnych okolicznościach i rozliczenia funkcjonariuszy minionego systemu) zaobserwowaliśmy wzrost odsetka odpowiedzi „trudno powiedzieć” w stosunku do badania z roku 2014. Nie wiąże się to jednak z istotną zmianą poglądów Polaków w tych kwestiach.

RYS. 7. Czy zgadza się Pan(i) czy też nie z opinią, że:

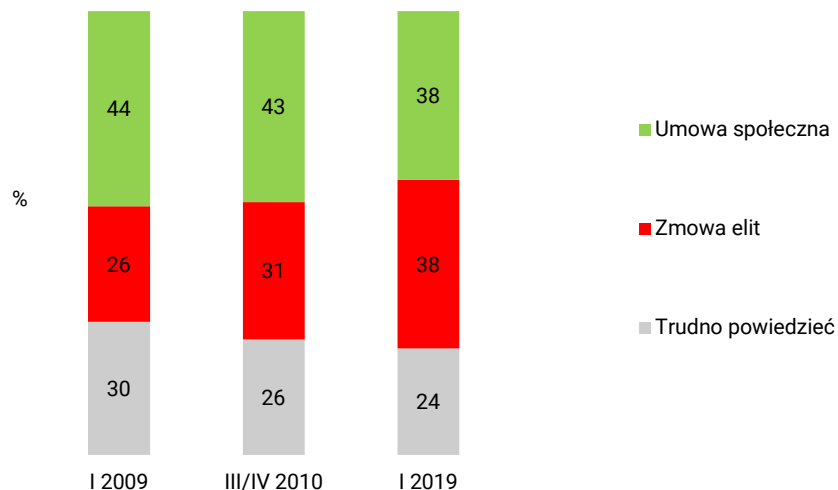
UMOWA SPOŁECZNA CZY ZMOWA ELIT?

Po niemal dziesięciu latach ponownie zadaliśmy badanym pytanie, które wymagało wyraźnego opowiedzenia się po jednej ze stron sporu o pamięć o Okrągłym Stole. Czy była to raczej umowa społeczna, czy zmowa elit?

Okazuje się, że obecnie zdania w tej sprawie są równo podzielone. Dokładnie taki sam odsetek badanych (38%) uważa, że lepszym określeniem tych wydarzeń jest umowa społeczna, jaki jest zdania, że lepiej mówić o zmowie elit.

W porównaniu do pomiarów z lat 2009 i 2010 zmalał odsetek respondentów skłaniających się ku określeniu umowa społeczna, a wzrósł wolących mówić o zmowie elit.

RYS. 8. Jakie określenie, Pana(i) zdaniem, lepiej pasuje do porozumienia zawartego przy Okrągłym Stole?

Co zrozumiałe, zdania w tej kwestii są silnie powiązane z ogólnym stosunkiem do porozumień Okrągłego Stołu: ci badani, którzy oceniają je negatywnie, zdecydowanie częściej wskazują na zmcowę elit jako określenie odpowiednie. Z kolei oceniający te wydarzenia pozytywnie skłaniają się raczej ku umowie społecznej. Trzeba jednak podkreślić, że nie jest to związek konieczny: jedna czwarta badanych deklarujących pozytywny stosunek do obrad Okrągłego Stołu określa je jako zmcowę elit, zapewne odwołując się do faktu, że brali w nich udział stosunkowo nieliczni przedstawiciele dwóch obozów.

TABELA 7

Stosunek do Okrągłego Stołu	Jakie określenie, Pana(i) zdaniem, lepiej pasuje do porozumienia zawartego przy Okrągłym Stole?		
	Umowa społeczna	Zmowa elit	Trudno powiedzieć
	w procentach		
Pozytywny	64	24	12
Obojętny	31	40	29
Negatywny	10	84	6
Trudno powiedzieć	14	20	67

Po trzydziestu latach od rozmów Okrągłego Stołu stosunek Polaków do tych wydarzeń nie jest jednoznaczny. Zdecydowanie częściej jest on pozytywny niż negatywny, ale większość badanych zgadza się z niektórymi zastrzeżeniami dotyczącymi ustaleń poczynionych w 1989 roku. Twierdzą oni, że kompromis z komunistami był zbyt daleko idący oraz że w jego wyniku możliwe było zaniechanie rozliczenia głównych przedstawicieli minionego ustroju i zachowanie przez nich wpływów. Można więc powiedzieć, że Polacy w większości widzą pewne wady sposobu przeprowadzenia transformacji w wersji ustalonej przy Okrągłym Stole, ale nie zmienia to ich dość pozytywnego ogólnego nastawienia do tych wydarzeń.

Jednocześnie można zauważyć pewne (choć raczej niewielkie) zmiany w postrzeganiu tego okresu. Wydaje się, że Okrągły Stół powoli traci w pamięci zbiorowej pozycję kluczowego momentu transformacji. Oceny krytyczne dochodzą do głosu nieco częściej niż wcześniej. Warto też zauważyć, że wśród młodszych respondentów rośnie obojętność wobec obrad Okrągłego Stołu – temat ten budzi coraz mniejsze emocje. Wciąż jednak jest on politycznie żywy – deklarowane nastawienie do tych wydarzeń jest powiązane z pozycją polityczną badanych.

Opracował

Antoni Głowacki